

Pestalozzi Children's Foundation

Užički centar za prava deteta

Model škola za prava deteta

Autori: Radovan Cicvarić
Mr Jelena Žunić Cicvarić

Svi pojmovi koji su u dokumentu upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

I UVOD

Model škola za prava deteta nastala je u okviru projekta „Obrazovanje za prava deteta“ koji realizuje Užički centar za prava deteta u saradnji sa četiri organizacije civilnog društva¹ i deset osnovnih škola² u Srbiji, uz podršku Pestaloci dečje fondacije iz Švajcarske.

Realizujući ovaj projekat u periodu od 2013-2018. godine, razvijene su i u praksi primenjene mere i procedure neophodne za puno poštovanje prava deteta u školama, a koje su zasnovane na principima i pravima garantovanim Konvencijom o pravima deteta, ali i zakonskim okvirom R Srbije iz domena zaštite i ostvarivanja prava deteta.

Te mere i procedure u načelu mogu se svrstati u dve grupe, i to one koje se odnose na *podučavanje dece o pravima deteta* i mere i procedure za *poštovanje prava deteta*. One su primenjene u partnerskim školama u njihovom redovnom radu. Pored ovoga, u okviru projekta razvijen je i *Resurs paket*, koga čine različiti pomoćni materijali, a čija je uloga da pomogne u efikasnoj primeni razvijenih mera i procedura i da osigura postavljene standarde kvaliteta. Resurs paket sadrži edukativne materijale, pravilnike, scenarije časova o pravima deteta, standarde kvaliteta pojedinih elemenata, uputstva i priručnike.

Razvijene mere i procedure, iskustva i naučene lekcije iz njihove praktične primene, rezultati samoevaluacije i eksterne evaluacije kao, i Resurs paket, zajedno čine elemente Model škole za prava deteta. Kroz ovaj model ti elementi su logično povezani u celinu i dati školama za dalju primenu.

¹ Udruženja: „Nexus“ iz Vranja, „Imam ideju“ iz Kraljeva, „Društvo za razvoj dece i mladih - Otvoreni klub“ iz Niša i „Centar za kreativni razvoj“ iz Knjaževca

² Osnovne škole: OŠ „Svetozar Marković“ i OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ iz Vranja, OŠ „Svetozar Marković“ i OŠ „Čibukovački partizani“ iz Kraljeva, OŠ „Stefan Nemanja“ i OŠ „Učitelj Tasa“ iz Niša, OŠ „Mitropolit Mihailo“ iz Sokobanje, OŠ „Vuk Karadžić“ iz Knjaževca, OŠ „Nada Matić“ i „Prva osnovna škola kralja Petra II“ iz Užica

II UTEMELJENJE MODEL ŠKOLE ZA PRAVA DETETA

Ratifikacijom Konvencije o pravima deteta, Republika Srbija je preuzela međunarodne obaveze u oblasti prava deteta, odnosno obavezu ostvarivanja, promocije i zaštite prava deteta u Republici Srbiji. Pored ove opšte obaveze država ugovornica, Konvencija je predvidela i obavezu država da preduzmu sve potrebne zakonodavne, administrativne i ostale mere za ostvarivanje prava priznatih Konvencijom. Ove konkretne obaveze proističu iz člana 4. Konvencije i nazivaju se opšte mere za sprovođenje Konvencije. Komitet za prava deteta je u svom Opštem komentaru za prava deteta razradio obaveze države iz člana 4:

- da su međunarodni standardi primenjivi;
- da je Konvencija deo domaćeg zakonodavstva – usklađenost zakona;
- da postoji sveobuhvatni nacionalni plan akcije za decu;
- da postoji državna koordinacija i monitoring prava deteta;
- da postoji nezavisni monitoring stanja prava deteta;
- da postoje budžet i budžetske alokacije za decu;
- da postoje klasifikovani podaci i statistika;
- da uključi nevladine organizacije u proces ostvarivanja prava deteta i definiše njihov status;
- da radi na permanentnoj diseminaciji informacija o pravima deteta, organizuje treninge i podizanje svesti o važnosti prava deteta;
- da traži i nudi međunarodnu saradnju u procesu ostvarivanja prava deteta.

Ukratko, odbredbe Konvencije traže od država članica da angažuju sve neophodne kapacitete i resurse kako bi osigurale puno poštovanje prava deteta. To uključuje i angažovanje svih sistema kojima država sprovodi svoje politike, uključujući pravosudni, sistem socijalne i zdravstvene zaštite, kao i vaspitno-obrazovni sistem.

Model škola za prava deteta ima uporište u međunarodnom pravnom okviru koji definiše prava deteta, prvenstveno na odredbama Konvencije o pravima deteta, kao i na nacionalnom zakonodavnom okviru koji je u značajnoj meri usklađen sa odredbama Konvencije. On se posebno odnosi na vaspitno-obrazovni sistem i daje konkretna rešenja za njegovo unapređenje u pogledu ostvarivanja njegove uloge u procesu implementacije prava deteta.

Uloga obrazovnog sistema i škola u ostvarivanju prava deteta

Sistem ljudskih prava, kao i prava deteta, počiva na jasnoj definiciji nosilaca odgovornosti i njihovih obaveza u pogledu poštovanja i garantovanja zajamčenih prava, i imaoca prava, kao subjekta koji ih uživa. U skladu sa odredbama Konvencije o pravima deteta, obaveza poštovanja i zaštite prava deteta pripada na prvom mestu državi, odnosno organima koji vrše javnu vlast i sprovode politiku u ime države.

Analizirajući odgovornosti obrazovnog sistema, odnosno škola, kao nosilaca odgovornosti za poštovanje prava deteta, koje proizilaze iz odredaba Konvencije, nameće se zaključak o njihovim brojnim i kompleksnim obavezama i ulogama. U pogledu sadržine tih odgovornosti i uloga, pored svoje osnovne delatnosti obrazovanja i vaspitanja dece, što je u direktnoj funkciji ostvarivanja dva specifična prava deteta (definisana članovima 28. i 29. Konvencije – prava na obrazovanje i prava na odgovarajući kvalitet obrazovanja), možemo prepoznati nekoliko drugih, veoma važnih, koje obrazovni sistem i škole imaju u pogledu poštovanja prava deteta. Uvažavajući činjenicu da sva deca prolaze kroz obrazovni sistem, u njemu provode veliki deo svog detinjstva i ostvaruju intenzivne odnose sa svojim vršnjacima i odraslima zaposlenim, pred obrazovne institucije se prirodno postavlja zahtev za besprekornim poštovanjem svih prava deteta. Iz ovog zahteva proizilazi i njihova odgovornost da budu organizovane tako da sva prava deteta budu poštovana u svim situacijama. Ovim se uloga škola u ostvarivanju prava deteta značajno povećava i prevazilazi samo odgovornost za obezbeđivanje poštovanja prava iz članova 28. i 29, već i obaveza poštovanja svih drugih prava i principa proklamovanih Konvencijom. Jedna od osnovnih pretpostavki punog ostvarivanja i poštovanja prava deteta je da deca, pored toga što uče o svojim pravima, imaju priliku i da praktikuju svoja prava. Škola je idealan poligon za praktičnu primenu prava deteta. Ostvarujući intenzivne odnose sa svojim vršnjacima i odraslima, deca u njoj imaju priliku da u praksi razvijaju veštine kojima sama doprinose poštovanju prava deteta i pripremaju se za ulogu aktivnog građanina u demokratskom društvu. Ovo se naročito odnosi na razvijanje tolerantnog odnosa prema različitostima, mirnog rešavanja sukoba, praktikovanje prava iz korpusa građanskih i političkih prava, a naročito prava na participaciju. Međutim, ovaj potencijal obrazovnog sistema može biti iskorišćen samo ukoliko je organizovan tako da su svi njegovi akteri upoznati i primenjuju prava deteta u praksi, a pravila i procedure koje u njemu važe uvažavaju osnovne principe na kojima se zasnivaju prava deteta. U suprotnom, obrazovni sistem lako postaje poligon za sistematsko i masovno kršenje prava deteta. Na kraju, obrazovni sistem prepoznat je kao jedan od ključnih i najefikasnijih za upoznavanje dece sa njihovim pravima, širenje informacija o pravima deteta i podizanje svesti o važnosti poštovanja prava deteta u celom društvu, što je jedna od sistemskih mera za ostvarivanje prava deteta definisana članom 4. Konvencije (Vučković-Šahović, Cicvarić i dr, 2015:24):

Odredbe Konvencije integrisane su u zakonski okvir kojim se definiše obrazovni sistem R Srbije, tako da su navedene odgovornosti koje proizilaze iz Konvencije potvrđene u velikoj meri i nacionalnim zakonodavnim okvirom. U narednoj tabeli dat je uporedni prikaz članova Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV), koji je direktno izveden iz odredaba Konvencije o pravima deteta.

Tabela 1. Prava deteta i odredbe ZOSOV-a

Član Konvencije	Član ZOSOV izveden iz odredbe Konvencije i/ili u direktnoj funkciji ostvarivanja prava iz Konvencije
2. Zabrana diskriminacije	110.
12-17. Građanska i politička prava (participacija, sloboda izražavanja, sloboda misli, savesti i veroispovesti, sloboda udruživanja, zaštita privatnosti, časti i ugleda, pravo na pristup informacijama)	81, 82, 87, 88, 112.
18. Odgovornost roditelja	84, 120, 121
19. Zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja	108, 109, 111.
22. Prava deteta izbeglice	23.
23. Prava deteta sa smetnjama u razvoju	20, 76, 77 .
28. Pravo na obrazovanje	2, 3, 4, 22, 85, 86, 104.
29. Pravo na odgovarajući kvalitet obrazovanja	3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 49.
30. Prava deteta pripadnika manjina	5.
31. Pravo na odmor, slobodno vreme i kulturne aktivnosti	29.

Iako još uvek postoji prostor za usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa odredbama Konvencije, ZOSOV kroz više od trideset članova konkretizuje Konvencijom zajamčena prava deteta. Pored navedenih članova, posebnu

važnost ima član 79, kojim se direktno deci priznaju sva prava deteta garantovana međunarodnim ugovorima i adresira obaveza poštovanja istih na vaspitno-obrazovne ustanove i zaposlene u njima.

Obrazovni sistem, škole i zaposleni u njima imaju značajne obaveze u pogledu poštovanja prava deteta. Možemo zaključiti da je obrazovni sistem jedan od ključnih kroz koji država obezbeđuje poštovanje prava deteta. On je prepoznat i kao mehanizam kroz koji se direktno obezbeđuju prava na obrazovanje i kvalitet obrazovanja, mehanizam kroz koji se poštuju sva druga prava deteta, ali i resurs za praktikovanje i promociju prava deteta u celom društvu. Međutim, veliki broj uloga i funkcija pred njega stavlja i odgovornosti. One na različite načine počivaju na svim akterima povezanim sa obrazovanjem, od kreatora obrazovnih politika, institucija koje obrazuju prosvetni kadar, preko menadžmenta obrazovnih institucija, prosvetnih savetnika, stručnih službi, pa sve do vaspitača, učitelja i nastavnika.

Zbog takve kompleksne uloge i pozicije nesporno se nameće potreba za podizanjem kapaciteta ovog sistema i njegovo maksimalno angažovanje u procesu ukupnog podizanja stanja prava deteta u društvu, ali i detaljno praćenje ostvarivanja prava deteta u njemu. Ovo su ključni razlozi za razvoj i primenu Model škole za prava deteta.

Obrazovanje za prava deteta kao pravo deteta

Član 29. Konvencije donosi posebno zanimljivu novinu na polju zaštite ljudskih prava jer se njime po prvi put jednim međunarodnim ugovorom o ljudskim pravima kvalitet obrazovanja definiše kao ljudsko pravo, odnosno pravo deteta. Njime se utvrđuje obaveza država da svoje obrazovne sisteme usmere ka ostvarivanju veoma specifičnih zadataka, odnosno, naglašava se da nije dovoljno samo osigurati pravo na obrazovanje, već in a njegov odgovarajući kvalitet. Ovim je kvalitet obrazovanja dobio status međunarodno priznatog prava deteta. On oslikava konsenzus o osnovnoj svrsi obrazovanja i fokusira se na ishode, odnosno krajnje ciljeve obrazovnog procesa. Standardi postavljeni u članu 29. Konvencije obavezuju državu članicu da sagleda elemente obrazovnog sistema i uspostavi date standarde prava deteta u odnosu na usklađenost ciljeva obrazovanja sa međunarodnim obavezama, stručnu osposobljenost zaposlenih u obrazovnom sistemu, nastavne planove, programe i sadržaje, nastavne metode, nastavnu praksu i organizaciju nastave i ishode obrazovanja. Između ostalog, važan deo ovog člana čini obrazovanje za prava deteta. On naglašava da obrazovanje treba detetu da obezbedi usvajanje životnih veština, da ojača kapacitete deteta da uživa sva ljudska prava i poštuje i promoviše kulturu ljudskih prava; cilj je da obrazovanjem osnažimo dete kroz razvoj njegovih/njenih veština, znanja i drugih potencijala, ljudskog dostojanstva, samopoštovanja i samopouzdanja. Pored odredaba člana 29, obaveza države da osigura deci dostupnost informacija o njihovim pravima propisana je i odredbama članova 4. i 42. Važnost obrazovanja za prava deteta istaknuta je i u poslednjim Zaključnim zapažanjima Komiteta, koji je dao Srbiji dve konkretne

preporuke, čime je nedvosmisleno potvrdio da je obrazovanje za prava deteta jedno od zajamčenih prava deteta (Committee on the Rights of a Child, 2017):

- da obezbedi sistematsko uključivanje nastave o principima i odredbama Konvencije na svim nivoima nastavnog plana i programa i
- da obezbedi adekvatnu i sistematsku obuku, odnosno senzibilizaciju u vezi sa pravima deteta, profesionalnim grupama koje rade sa decom i za decu, kao što su poslanici Narodne skupštine, sudije, advokati, zdravstveni radnici, nastavnici, direktori škola, profesori univerziteta, socijalni radnici, medijski profesionalci i drugi.

Definicija obrazovanja za prava deteta

Obrazovanje za prava deteta podrazumeva ne samo poznavanje sadržaja Konvencije, već i izgradnju vrednosti, stavova, veština i ponašanja u duhu Konvencije. Odnosno, učenje za prava deteta se odvija na tri nivoa: nivo opažanja, nivo stavova i vrednosti, nivo ponašanja i primene pounutrenih vrednosti prava deteta u socijalnim kontaktima. Obrazovanje za prava deteta jeste razvijanje kompetencija na nivou znanja i informacija, individualnom nivou ličnih kompetencija i nivou socijalnih kompetencija, kao što su: učenje veština komunikacije i konstruktivnog rešenja konflikata u interkulturalnom okruženju, razvoj sposobnosti empatije, podrške i solidarnosti, povećanje tolerancije na nejasnoću, veštine timskog rada i saradnje u interkulturalnom kontekstu, pronalaženje saveznika u radu na ovoj problematici (Vranješević, Trikić, 2006). Usvajanje navedenih socijalnih kompetencija moguće je obrazovanjem za i kroz prava deteta, a ne učenjem sadržaja o pravima deteta. Obrazovanje za prava deteta čini veliki iskorak u poređenju sa tradicionalnijim konceptom utemeljenim samo na prenošenje i usvajanje teorijskih znanja o pravima deteta. Obrazovanje za prava deteta učenike posmatra kao aktivne konstruktore znanja, uvažavajući njihove interese i iskustva u svakodnevnom životu, ono usvaja holistički pristup nastavi i učenju.

Obrazovati za ljudska prava, odnosno prava deteta, ne znači samo govoriti o pojedinim pravima. To je područje rada mnogo šire, te su zadaci obrazovanja i vaspitanja za prava deteta učiti i poučavati: **o pravima deteta, za prava deteta, kroz prava deteta** (UNICEF:2014).

- Učenje **O** pravima deteta znači usvajati znanja o pravima deteta, pri čemu se poseban naglasak stavlja na upoznavanje Konvencije o pravima deteta; poučavanjem „o” pravima deteta učenici moraju u potpunosti razumeti koja su njihova prava, u kojim su dokumentima ona navedena, kako se mogu zaštititi i primenjivati, kao i da razumeju uslove od kojih ona zavise.
- Učenje **ZA** prava deteta znači razvijati stavove o potrebi uživanja i zaštite prava deteta i zadovoljavanja njegovih razvojnih potreba; učenici treba da nauče kako da učestvuju u životu svojih zajednica i na koji način mogu da primene svoja prava. Neophodno je sticanje znanja i preispitivanje istih o demokratskim

vrednostima i praksama kako bi se suočilo s kritičkim izazovima svake generacije. Kako bi postali stalni i aktivni članovi društva, deci treba pružiti priliku da sarađuju u interesu opšteg dobra; uvažavaju sve glasove, čak i one oprečne; neguju navike i vrednosti demokratije i ljudskih prava u svakodnevnom životu i aktivnostima. Na taj način, deca će početi da se osećaju korisnim i priznatim članovima svojih zajednica, sposobnim da participiraju i ostave trag u društvu.

- Učenje **KROZ** prava deteta znači učiti u sredini koja poštuje prava deteta u svim situacijama. To je učenje po modelu, kada dete postaje svesno da se učenje „o” i „za” prava deteta potvrđuje kroz praktične situacije u njegovim odnosima sa vršnjacima i odraslima. Ono podrazumeva praktičnu primenu usvojenih znanja, umenja, veština i stavova.

Poštovanje prava deteta u školi je neizostavni elemenat obrazovanja za prava deteta, bez kojeg ceo koncept nije moguć, jer bi izostalo saglasje između teorije i prakse. Obrazovanje za prava deteta neodvojivo je od primene prava u praksi. Jedinstvo i uzajamna povezanost „učenja” i „življenja ljudskih prava” jeste primarni zadatak obrazovanja za prava deteta. Nije moguće imati efikasno obrazovanje za prava deteta ukoliko se ta ista prava krše, i nije moguće imati visoke standarde poštovanja ljudskih i prava deteta ukoliko o tome ne obrazujemo i decu i odrasle (Cicvarić, 2010).

Analiza opcija za primenu obrazovanja za prava deteta

Integracija sadržaja za učenje o pravima deteta u obrazovni plan i program (kurikulum) može se ostvarivati na nekoliko načina:

- **Kroz poseban nastavni predmet** (npr. građansko vaspitanje) – ovaj pristup primenjen je u obrazovnim sistemima mnogih zemalja, kao i u obrazovnom sistemu R Srbije, ali kao izborni predmet, čime obrazovanje za prava deteta nije dostupno svoj deci. Zbog toga obrazovanje za prava deteta u Srbiji ne ispunjava standard koji definiše Konvencija, koja zahteva od država da omoguće učenje o pravima deteta „za svu decu, na svim nivoima obrazovanja”. To je i bio ključni razlog zbog kojeg je Komitet za prava deteta ponovio preporuku R Srbiji iz 2008. godine i u najnovijim Zaključnim zapažanjima³ iz 2017. godine o neophodnosti uvođenja obrazovanja za prava deteta u obrazovni sistem Srbije za svu decu, na svim nivoima obrazovanja.
- **Integracijom obrazovanja za prava deteta u sadržaje drugih predmeta** (kroz sve predmete koji sadrže programske teme bliske temama ljudskih/dečjih prava) – čest izraz za ovaj pristup je i kroskurikularni. On obuhvata i tematske, interdisciplinarne časove/nastavu.

³ Concluding Observations on the Combined Second and Third Period Reports of Serbia, CRC/c/srb/co/2-3, 2017, Geneve.

- **Kombinovani pristup**, koji podrazumeva istovremenu primenu obrazovanja za prava deteta kroz poseban predmet i kroz integraciju sadržaja prava deteta u sadržaje drugih nastavnih predmeta u okviru istog obrazovnog sistema/škole. Bazične osnove za primenu ovog pristupa u obrazovnom sistemu Srbije postoje, ali nisu primenjene još uvek.
- Dodatno, obrazovanje za prava deteta može se organizovati **kroz časove odeljenjskog starešine, vannastavne aktivnosti, vanškolske aktivnosti i kroz celokupni školski program**. Važno je naglasiti da primena samo ovog načina informisanja dece o njihovim pravima nije dovoljna. Obrazovanje za prava deteta na prvom mestu mora biti omogućeno kroz redovnu nastavu, a kroz ove aktivnosti taj proces se dodatno podržava.

Prednosti pristupa obrazovanja kroz poseban predmet ogledaju se u tome što se temama prava deteta može posvetiti dužna pažnja i više vremena. One se mogu dublje analizirati. Nedostatak ovog pristupa je u tome što se ključne poruke i vrednosti obrazovanja za prava deteta šalju sa „jednog mesta“, odnosno smeštaju se u kontekst samo jednog predmeta, što je u suprotnosti sa prirodom sadržaja i vrednostima koje se promovisu obrazovanjem za prava deteta, jer su one univerzalne, važe u svim kontekstima i odnose se na sve osobe. Ovo se može prevazići integracijom sadržaja prava deteta u druge predmete. Na taj način ce vrednosni stavovi, ključne poruke i principi prava deteta šalju kroz mnoštvo predmeta, od strane više nastavnika – u idealnoj situaciji od svih nastavnika i cele škole kao ustanove. Sadržaji prava deteta dovode se u kontekst različitih životnih situacija, povezuju se sa likovima, događajima i fenomenima poznatim deci, što kod dece osvešćuje važnost njihove praktične primene. Obrazovni sistemi koji imaju integrativni pristup koji podrazumeva da su informacije o ljudskim pravima dostupne deci kroz različite predmete i izvore dostižu i više standarde u oblasti poštovanja ljudskih prava uopšte. U ovakvim sistemima kod dece se razvija osećanje da su ljudska prava univerzalna vrednost društva. Takođe, ovakvi obrazovni sistemi imaju i efikasniju primenu ljudskih prava (prava deteta) u praksi (Cicvarić, 2010). Ipak, nedostatak ovog pristupa je u tome što se teme prava deteta najčešće ne mogu obrađivati dovoljno detaljno. Ovaj pristup ima i dodatnih praktičnih izazova. On traži i promenu rasprostranjene paradigme kod nastavnika „da se na određenom predmetu moraju obrađivati samo teme usko povezane sa tim predmetom“. Pored ovoga, za kvalitetnu primenu integrisanog pristupa neophodno je imati i odgovarajuće metodičke kompetencije, kao i kompetencije u pogledu poznavanja sadržaja prava deteta. Kombinovanim pristupom, u sinergiji prva dva načina, afirmišu se sve prednosti pojedinih pristupa dok se nedostaci potiru, što ovaj pristup čini najpoželjnijim.

III MODEL ŠKOLA ZA PRAVA DETETA

Kao polazna osnova za razvoj Model škole za prava deteta uzet je model škole razvijen od strane UNICEF-a⁴. On definiše **šta je sve neophodno učiniti**⁵ kako bi škola u potpunosti odgovorila na obaveze koje proističu iz odredaba Konvencije o pravima deteta.

Model škola za prava deteta razvijena na projektu „Obrazovanje za prava deteta“ operacionalizuje ove obaveze i nudi praktična rešenja za uspostavljanje takve škole. Dakle, pored odgovora na pitanje **„šta je sve neophodno učiniti“**, Model daje i odgovor na pitanje **„kako to učiniti“**. On nudi praktična rešenja za nosioce odgovornosti kako da odgovore na kompleksne i brojne zahteve u pogledu poštovanja prava deteta u školama. Integrativni delovi Modela su razvijeni edukativni materijali (priručnici, adaptirane pripreme za časove o pravima deteta, pomoćna sredstva za osiguranje kvaliteta pojedinih elemenata, akreditovani programi obuka, instrumenti za praćenje ostvarivanja prava deteta, odgovarajući pravilnici - koji čine Resurs paket za primenu Modela. Dodatna vrednost Modela je u tome što je razvijen kroz praktičan rad u realnom okruženju, zajedno sa decom, nastavnicima, stručnim saradnicima i rukovodstvima škola, roditeljima, saradnicima iz lokalnih partnerskih organizacija civilnog društva. Naučene lekcije i rezultati evaluacije do kojih smo došli integrisani su u ovaj Model.

Model škola afirmiše osnovne principe ljudskih i prava deteta, i to: univerzalnost i neotuđivost, nedeljivost, međuzavisnost i međusobno povezivanje, nediskriminacija i jednakost, učešće i uključivanje, odgovornost i vladavinu prava. Ona uvažava celokupni korpus priznatih prava deteta kao jedinstvenu i nedeljivu celinu, koja pripadaju svoj deci, posmatranu u kontekstu obrazovnog sistema, odnosno rada škola kao obrazovnih institucija. Shodno ovom, Model škola identifikuje ona prava deteta koja se ostvaruju kroz obrazovni sistem i daje praktična rešenja za njihovo ostvarivanje, sa naročitim naglaskom na poštovanju osnovnih principa Konvencije o pravima deteta.

Takođe, Model škola integriše pristup zasnovan na pravima⁶. Ovakav pristup predstavlja konceptualni okvir za proces ljudskog razvoja koji je normativno zasnovan na međunarodnim standardima ljudskih prava i operativno usmeren na promovisanje i zaštitu istih. On pokušava da analizira nejednakosti

⁴ A framework for rights-based, child-friendly schools: https://www.unicef.org/lifeskills/index_7260.html#A Framework for Rights-Based, Child-Friendly

⁵ Check list for Child Friendly Schools, https://www.unicef.org/lifeskills/index_7260.html#A Framework for Rights-Based, Child-Friendly

⁶ Engleski: Rights Based Approach (RBA) ili Human Rights Based Approach (HRBA)

koje su u srcu razvojnih problema i ispravljaju diskriminatorne prakse i nepravedne raspodele vlasti koje ometaju napredak u razvoju (HRBA portal⁷). On jasno identifikuje decu kao imaoce prava, i njihova prava i škole-nosiocе odgovornosti i njihove obaveze u ostvarivanju i poštovanju prava deteta. Model doprinosi jačanju kapaciteta imaoца prava da zahtevaju njihovo uživanje i nosioca odgovornosti da ispune svoje obaveze.

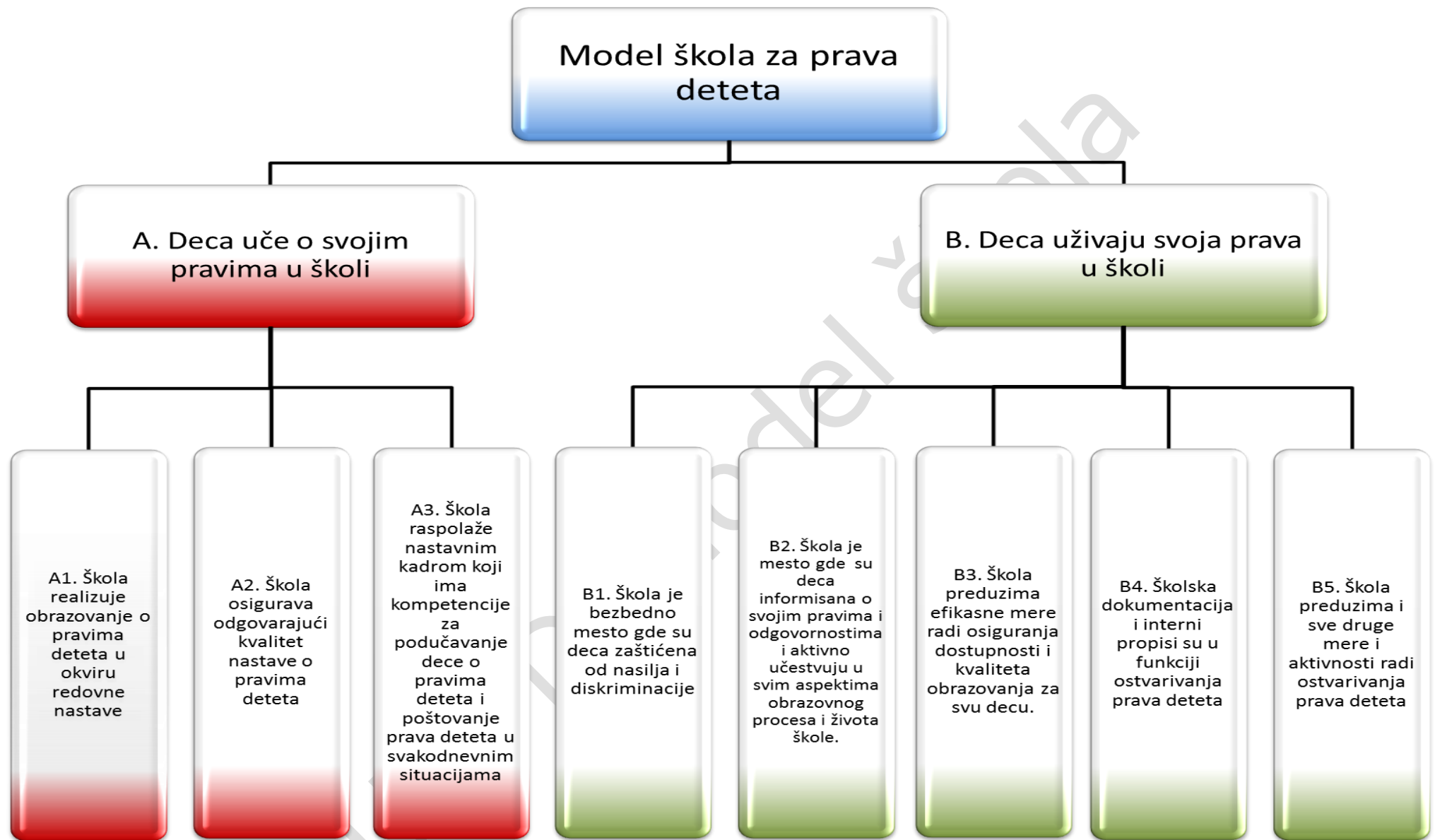
Model škole za prava deteta zasnovan je na gore definisanom obrazovanju za prava deteta, koje obuhvata učenje **o pravima deteta, za prava deteta, kroz prava deteta**. On sadrži rešenja za prevazilaženje trenutnih nedostataka i ograničenih kapaciteta, koji se prvenstveno odnose na nedovoljno razvijene kompetencije nastavnog kadra i nepostojanje praktičnih edukativnih materijala za primenu obrazovanja za prava deteta, i to kroz razvijene programe stručnog usavršavanja nastavnika i edukativne materijale – priručnike i pripreme časova različitih predmeta na različitim nivoima obrazovanja sa integrisanim sadržajima o pravima deteta, praktična uputstva i pravilnike kojima se osigurava poštovanje prava deteta u školi i obrazovnom sistemu. Shodno tome, on se sastoji od dve komponente, dve grupe mera (kriterijuma), odnosno karakteristika koje je neophodno uspostaviti u praksi rada škola.

Komponenta A odnosi se na uspostavljanje nastave koja uključuje učenje „o“ i „za“ prava deteta. Ona definiše obim nastave, obuhvat dece, standarde kvaliteta nastave o pravima deteta, nastavničke kompetencije i neophodne kapacitete škole za primenu obrazovanja o pravima deteta u praksi.

Komponenta B odnosi se na učenje „kroz“ prava deteta, odnosno definiše kriterijume i neophodne mere koje škola treba da uspostavi u cilju potpunog poštovanja prava deteta u svim situacijama. Ona sadrži mere iz celokupnog spektra prava deteta koja se ostvaruju unutar obrazovnih institucija, odnosno onih gde postoji odgovornost škola za njihovu primenu. Svi kriterijumi dati Modelom definisani su na osnovu standarda koje propisuje Konvencija, odnosno Komitet za prava deteta⁸, kao i na osnovu praktičnih iskustava iz primene modela u partnerskim školama. Iako formalno podeljeni u dve komponente, mere i kriterijumi su neodvojivo povezani i čine logičnu celinu.

⁷ <http://hrbaportal.org/>

⁸ Zasnovanost Modela na univerzalnim principima i standardima Konvencije o pravima deteta čini ga primenljivim i u drugim zemljama članicama Konvencije, uz moguću potrebu za manjim korekcijama.

Šematski prikaz Model škole za prava deteta

KOMPONENTA A – Deca uče o svojim pravima u školi

Ova komponenta Modela odnosi se na integraciju učenja o pravima deteta u nastavni plan i program, odnosno kurikulum. Ona definiše pristup, obim i standarde obuhvata dece nastavom o pravima deteta, kvalitet te nastave, kao i neophodne kompetencije nastavnog kadra. Komponenta se sastoji od sledeća tri elementa:

A1. Škola realizuje obrazovanje o pravima deteta u okviru redovne nastave

Koncept učenja o pravima deteta u ovom Modelu baziran je na **kombinovanom pristupu**. On uvažava činjenicu da se prava deteta izučavaju kroz predmet građansko vaspitanje, ali i predviđa da škola primeni obrazovanje za prava deteta kao integrisani sadržaj u okviru drugih predmeta. Na ovaj način, Model vodi školu ka ostvarivanju prava na obrazovanje o pravima deteta koje je u skladu sa proklamovanim standardom Konvencije da je ono dostupno svoj deci na svim nivoima obrazovanja. Posebno važan deo primene ovih mera povezan je sa Resurs paketom koji smo razvili. On sadrži zbirku priprema za čas, koje integrišu učenje o pravima deteta kroz različite predmete, a koje su od pomoći nastavnicima u svakodnevnom radu. On definiše intenzitet nastave o pravima deteta, koji je definisan na osnovu praktičnih iskustava i naučenih lekcija, kao i standard kojim se definiše da sva deca imaju pristup obrazovanju za prava deteta.

Model ne definiše ishode obrazovanja za prava deteta, već se oslanja na opšteprihvaćene ishode koje su definisali Alfred i Himelman (Anex III).

A2. Škola osigurava odgovarajući kvalitet nastave o pravima deteta

Ovaj element definiše neophodne mere kojima se osigurava kvalitet nastave o pravima deteta. On upućuje školu na razvijene instrumente za osiguranje kvaliteta časa, razvijene nastavne jedinice i priručnike, načine evaluacije časova honorizovanog učenja na nivou škole u cilju unapređenja kvaliteta časova o pravima deteta.

A3. Škola raspolaže nastavnim kadrom koji ima kompetencije za podučavanje dece o pravima deteta i poštovanje prava deteta u svakodnevnom situacijama

U okviru ovog dela definisani su minimalni standardi u pogledu kapaciteta škola za realizaciju nastave o pravima deteta. Njime se definiše broj neophodnih nastavnika u učitelja, kao i stepen njihove stručne osposobljenosti o pravima deteta kako bi se komponenta učenja o pravima deteta mogla uspešno realizovati.

KOMPONENTA B – Deca uživaju svoja prava u školi

Učeći decu za prava deteta, važno je da se škole ne zadrže na deklarativnom nivou, odnosno, da ne smatraju da su ispunile ciljeve time što su decu upoznale sa sadržajem Konvencije o pravima deteta. Iako to jeste nužan korak, on nikako nije i dovoljan da bismo mogli govoriti o obrazovanju za prava deteta, zato poštovanje prava deteta u praktičnim situacijama jeste od jednakog značaja.

Ova komponenta Modela odnosi se na uspostavljanje odgovarajućih standarda u odnosu na poštovanje prava deteta u školi. U kontekstu obrazovanja o pravima deteta ona reflektuje komponentu učenja „kroz“ praktikovanje prava.

Ova komponenta Modela sadrži sledećih pet elemenata koji integrišu sva prava deteta koje deci priznaje Konvencija, a koja se direktno ostvaruju u školama i kroz rad škola, kao i prateće mere kojima se osigurava sistematičnost pristupa.

B1. Škola je bezbedno mesto gde su deca zaštićena od nasilja i diskriminacije

U fokusu ovog elementa su prava deteta koja se odnose na zaštitu od diskriminacije i nasilja (član 2. i 19. Konvencije). Njime se naglašava važnost primene jednog od osnovnih principa Konvencije-nediskriminacije, kojim se afirmiše jednakost svih ljudi. Suština ovog principa ogleda se u pravu na jednako uživanje prava sve dece, bez izuzetka. Posledično, prava deteta sa smetnjama u razvoju, dece pripadnika manjina i druge dece u posebnim situacijama, kao i rodna ravnopravnost deo su ovog elementa. Takođe, posebna važnost data je zaštiti dece od svih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Time se definišu standardi i mere koje škola treba preduzeti kako bi osigurala punu ravnopravnost sve dece, njihovu bezbednost i zaštićenost od svih oblika nasilja, sa naročitim akcentom na poštovanju prava deteta iz ugroženih grupa.

B2. Škola je mesto gde su deca informisana o svojim pravima i odgovornostima i aktivno učestvuju u svim aspektima obrazovnog procesa i života škole

Ovim elementom definišu se standard i mere koje je škola dužna sprovesti u cilju osiguranja poštovanja grupe građanskih i političkih prava deteta (članovi 12-17. Konvencije). U primarnom fokusu je primena još jednog principa Konvencije-prava deteta na učešće u donošenju odluka od njegovog/njenog interesa. Ovaj princip afirmiše stav o detetu kao aktivnom učesniku u procesu obrazovanja, ali i u životu i radu škola u svim drugim segmentima. Takođe, insistira se i na pravu deteta da bude informisano, da mu je omogućeno slobodno izražavanje mišljenja, sloboda okupljanja i zaštita privatnosti. Posebna pažnja posvećena je unapređenju rada učeničkog parlamenta, kao zakonskog

mehanizma ustanovljenog u okviru obrazovnog sistema Srbije kroz koji deca deluju na donosiocima odluka na nivou škola.

B3. Škola preduzima efikasne mere radi osiguranja dostupnosti i kvaliteta obrazovanja za svu decu

Ovaj deo definiše minimalne standarde koje škola treba da ispuni u pogledu osiguranja prava na obrazovanje i kvalitet obrazovanja u kontekstu članova 28. i 29. Konvencije. Posebno se naglašava važnost osiguranja dostupnosti obrazovanja svoj deci, mera za prevenciju napuštanja škole i redovnog pohađanja, sprovođenja školske discipline koja poštuje dostojanstvo i integritet ličnosti deteta, primene odgovarajućih nastavnih metoda i besplatnosti obrazovanja.

B4. Školska dokumentacija i interni propisi su u funkciji ostvarivanja prava deteta

Ovaj segment naglašava potrebu sistematskog pristupa škola u ostvarivanju prava deteta. Naglašava se važnost usvajanja odgovarajućih pravilnika, naročito pravilnika o učešću dece u donošenju odluka i pravilnika o informisanju dece, koji su razvijeni tokom projekta. Od škola se zahteva da integrišu elemente Modela škole u školska planska i operativna dokumenta. Ovim škola demonstrira svoju stratešku opredeljenost u procesu ostvarivanja prava deteta.

B5. Škola preduzima i sve druge mere i aktivnosti radi ostvarivanja prava deteta

Ovaj deo Modela govori o drugim, pratećim merama, koje je neophodno preduzimati kako bi se podržao ceo proces ostvarivanja prava deteta u školi. On upućuje školu na važnost saradnje sa roditeljima, savetom roditelja i lokalnom zajednicom u procesu ostvarivanja prava deteta. Naglašava potrebu otvorenosti i spremnosti škole da deli svoja iskustva i primere dobre prakse sa drugim školama i institucijama u lokalnoj zajednici. Takođe, on uključuje i mere kojima se dodatno daje značaj poštovanju prava deteta kroz vannastavne aktivnosti, upotrebi medija u promociji prava deteta, uređenju školskih prostorija, sa posebnim naglaskom na potrebi primene principa najboljih interesa deteta u donošenju odluka koje ih se tiču.

IV PRAKTIČNE IMPLIKACIJE PRIMENE MODELA

Od trenutka kada su vrednosti i principi na kojima se zasnivaju prava deteta pretočeni u pravnu normu (usvajanje i ratifikacija Konvencije o pravima deteta kao međunarodno obavezujućeg ugovora), poštovanje prava deteta možemo posmatrati kao cilj kojem se ne mora pridodati niti jedan drugi razlog (motiv, ishod ili benefit) za njihovu primenu, odnosno postupanje po propisanim pravnim normama. Poštovanje prava deteta se može posmatrati kao cilj

dovoljan samom sebi, bez daljih razmatranja o njegovoj svrsishodnosti, neophodnosti ili opravdanosti, jer su uspostavljena kao opštedruštvena vrednost i konstitutivni element države ugrađen u Ustav Republike Srbije. I pored toga, važno je razmotriti implikacije, koje primena Modela može imati u praksi, odnosno očekivane rezultate primene. Pri ovome treba jasno razgraničiti implikacije koje se odnose na školu kao nosioca odgovornosti i na decu, učenike škole, kao imaoce prava.

Primenom Modela škole aktivno odgovaraju na svoje obaveze i time osiguravaju da u najvećoj meri vrše svoju ulogu nosioca odgovornosti za poštovanje prava deteta. Posledično, na ovaj način, škole:

- obezbeđuju ostvarivanje osnovnih ciljeva i ishoda obrazovanja i vaspitanja;
- unapređuju kvalitet obrazovanja i vaspitanja u školi;
- stvaraju podsticajno i bezbedno okruženje za razvoj potencijala dece;
- smanjuju mogućnost kršenja prava deteta, slučajeva nasilja, diskriminacije, zlostavljanja i zanemarivanja i drugih oblika kršenja prava deteta;
- osiguravaju adekvatno reagovanje u slučajevima kršenja prava;
- podstiču uzajamno poštovanje dece i odraslih;
- unapređuju kvalitet rada škola u celosti;
- unapređuju profesionalni razvoj nastavnika i drugih zaposlenih;
- unapređuju saradnju sa porodicom i okruženjem.

Deca i učenici kao imaoци prava i nosioci odgovornosti

U skladu sa odredbama Konvencije, deca su titulari prava – prava definisana Konvencijom zajamčena su svoj deci bez izuzetka. Shodno ovome, očekivana posledica primene Model škole na decu prvenstveno će se pozitivno odraziti u pogledu uživanja širokog spektra prava deteta koja se realizuju kroz rad škola. Konkretni benefiti za decu ogledaju se kroz sticanje praktičnih znanja, veština i kompetencija kroz očekivane ishode obrazovanja za prava deteta (Aneks III). Primena Model škole doprineće direktno:

- uspostavljanju dostupnosti kvalitetnog obrazovanja za svu decu;
- uključenosti dece u nastavni proces i sve druge segmente života škole;
- ravnopravnosti i jednkosti sve dece u školi;
- osiguranju pravednog i dostupnog obrazovanja za decu iz ugroženih i manjinskih grupa;
- povećanom osećanju bezbednosti i zaštićenosti od nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije;

- povećanoj informisanosti o svojim pravima.

Važno je naglasiti da primena Model škole ne osnažuje decu samo da poznaju svoja prava. Ona, pored prava da uživaju svoja prava, imaju i odgovornosti u pogledu poštovanja istih. Iako Konvencija kao i drugi međunarodni ugovori iz domena ljudskih prava u prvi plan ističu državu kao primarnog nosioca odgovornosti za poštovanje prava, obaveza poštovanja ljudskih prava neposredno se vezuje i za fizička lica. Uživavanje prava sa sobom nosi breme odgovornosti. Svako garantovano pravo deteta nosi bar isto toliko odgovornosti. Bojazan da obrazovanje za prava deteta decu osnažuje samo u pogledu osveščivanja svojih prava, iz čega dalje sledi da su prava drugih manje važna, neosnovana je. U osnovi obrazovanja za prava deteta i ovog Modela stoji teza o uzajamnosti i uzročno-posledičnoj vezi između vršenja prava i odgovornosti za poštovanje prava drugih. Bazična poruka obrazovanja za prava deteta je da pojedinac ima konkretna prava, ali i da svi drugi oko njega imaju ista. Razviti kod deteta kompetencije da uživa svoja prava, a da pritom ne krši prava drugih i da efikasno rešava praktične situacije „sukoba prava“ na konstruktivan način jeste krajnji cilj obrazovanja za prava deteta.

V KRITERIJUMI ZA STICANJE STATUSA MODEL ŠKOLE**Komponenta A1 – Deca uče o svojim pravima u školama**

A1. Kriterijumi pristupa, obima i obuhvata dece nastavom o pravima deteta		Tip
A1.1.	Škola realizuje najmanje 8 časova o pravima deteta svake školske godine u svakom odeljenju u okviru redovne nastave. Ovaj broj ne obuhvata časove građanskog vaspitanja.	A+
A1.2.	Časovi o pravima deteta realizuju se kao sadržaji kroz međupredmetni pristup, kao tematski interdisciplinarni ili kao časovi odeljenskog starešine.	A+
A1.3.	Časovi o pravima deteta realizuju se kao integrisani sadržaji kroz najmanje 5 različitih predmeta.	A+
A1.4.	Časovi o pravima deteta planirani su odgovarajućim dokumentima.	A
A1.5.	Časovi o pravima deteta evidentirani su u dnevnik rada.	A
A1.6.	Nastava građanskog vaspitanja realizuje se u skladu sa zakonom.	A
A2. Kriterijumi kvaliteta nastave o pravima deteta		Tip
A2.1.	Časovi o pravima deteta realizuju se po pripremama za časove i/ili priručniku za nastavnike za rad sa decom u starijim razredima „Prava deteta u obrazovom sistemu“, razvijenim na projektu „Obrazovanje za prava deteta“ koji se nalaze u Resurs paketu.	A
A2.2.	Časovi o pravima deteta realizovani su u skladu sa Standardima kvaliteta časova o pravima deteta i Smernicama za realizaciju kvalitetnog časa o pravima deteta razvijenim na projektu „Obrazovanje za prava deteta“.	A
A2.3.	Evaluacija časa od strane dece je obavezna na svim realizovanim časovima o pravima deteta.	A
A2.4.	Najmanje 85% dece ocenjuje časove o pravima deteta kao korisne.	A
A2.5.	Nastavnici i učitelji redovno vrše grupnu evaluaciju časova o pravima deteta – svake školske godine škola organizuje 4 redovna evaluacijska sastanka.	A
A2.6.	Zapisnici, zaključci i preporuke redovnih evaluacijskih sastanaka su dostupni i podeljeni svim nastavnicima.	A
A2.7.	Škola kontinuirano doprinosi razvoju Resurs paketa sa 10 novih priprema za časove o pravima deteta godišnje i drugim priložima i primerima dobre prakse.	
A3. Kriterijumi u pogledu stručne obučenosti i broja kadra škole neophodnih za podučavanje o pravima deteta i poštovanju prava deteta u svakodnevnim situacijama		Tip
A3.1.	Najmanje 40% zaposlenih nastavnika i učitelja realizuje časove o pravima deteta.	A+
A3.2.	Najmanje 50% zaposlenih u školi (nastavnika, učitelja i stručnih saradnika, direktor, pomoćni direktor) pohađalo je 32 sata stručnog usavršavanja o pravima deteta po akreditovanim obukama Užičkog centra za prava deteta.	A+
A3.3.	Zaposleni u školi imaju kapaciteta da prenose primere dobre prakse u poštovanju prava deteta na druge škole.	A+

Komponenta B – Deca uživaju svoja prava u školi

B1. Kriterijumi u pogledu bezbednosti i zaštite dece od nasilja i diskriminacije		Tip
B1.1.	Škola preduzima preventivne mere i aktivnosti u cilju eliminacije svih oblika nasilja i zaštite dece od nasilja primenjujući odgovarajuće pravilnike i protokole.	B
B1.2.	Škola efikasno interveniše u situacijama nasilja primenjujući odgovarajuće pravilnike i protokole.	B
B1.3.	Zaposleni u školi imaju kompetencije u oblasti prevencije i zaštite dece od nasilja.	B
B1.4.	Škola postupa prema deci i roditeljima sa poštovanjem i uvažavanjem bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, političko ili drugo uverenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, nivo sposobnosti, rođenje ili drugi status deteta, njegovog roditelja ili zakonskog staratelja.	B
B1.5.	Škola je informisala decu i zaposlene o diskriminaciji i oni znaju svoja prava i mehanizme zaštite.	B
B1.6.	Škola ima informacije o slučajevima diskriminacije dece i roditelja i preduzima adekvatne mere da to spreči.	B
B1.7.	U školi se poštuju detetovo ime, nacionalna pripadnost, maternji jezik, kultura i drugi aspekti identiteta.	B
B1.8.	Škola pruža pomoć i podršku deci koja imaju status izbeglica/raseljenih lica i koja pripadaju drugim ranjivim grupama.	B
B1.9.	Svakom detetu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom pružena je podrška u školovanju koja mu je potrebna i omogućena socijalna integracija.	B
B1.10.	Škola je uklonila arhitektonske barijere neophodne omogućila nesmetano kretanje dece i roditelja u školi i školskom okruženju.	B
B1.11.	Sva deca se upisuju u osnovnu školu koju su izabrala, a u skladu sa zakonom.	B
B1.12.	Od sve dece se očekuje da dostignu opšte ishode i standarde obrazovanja i vaspitanja.	B
B2. Kriterijumi u pogledu osiguravanja prava deteta na informisanje i učešće u donošenju odluka		Tip
B2.1.	Škola konsultuje (pita za mišljenje) decu u svim stvarima i postupcima koji ih se tiču u skladu s uzrastom i razvojnim mogućnostima.	B
B2.2.	Deca u školi imaju priliku da učestvuju (zajedno sa odraslima ili samostalno) u donošenju odluka koje ih se tiču.	B
B2.3.	Učenički parlament je formiran u septembru poštujući principe demokratskog odlučivanja.	A
B2.4.	Zastupljenost dečaka i devojčica u učeničkom parlamentu je ravnomerna.	A
B2.5.	Među članovima učeničkog parlamenta zastupljena su deca iz ugroženih/manjinskih grupa.	A
B2.6.	Škola je odredila iz redova svojih zaposlenih osobu za podršku radu učeničkog parlamenta.	A+
B2.7.	Škola je opredelila prostoriju i osnovnu opremu za rad učeničkog	A

	parlamenta.	
B2.8.	Učenički parlament se sastaje redovno i odlučuje o pitanjima od značaja za decu škole.	A+
B2.9.	Škola svake godine odmah nakon izbora učeničkog parlamenta realizuje dvodnevnu obuku po programu priručnika za nastavnike za rad sa decom u starijim razredima „Prava deteta u obrazovnom sistemu“.	A
B2.10.	Obuka učeničkog parlamenta iz kriterijuma B2.9. realizovana je u skladu sa Standardima kvaliteta obuke za učenički parlament.	B
B2.11.	Škola uključuje učenički parlament u promociju, zaštitu i ostvarivanje prava deteta – učenički parlament realizovao je najmanje dve akcije u cilju promocije i/ili ostvarivanja prava deteta godišnje u skladu sa Standardima kvaliteta akcija učeničkog parlamenta.	B
B2.12.	Škola obezbeđuje mogućnost detetu da slobodno traži i prima relevantne informacije o različitim aspektima školskog života na osnovu kojih ono može da formira svoje (informisano) mišljenje i donosi (informisane) odluke.	B
B2.13.	U školi se poštuje pravo na privatnost deteta, privatnost porodice, doma ili prepiske i štiti se čast i ugled deteta, slobodno izražavanje religijske pripadnosti, misli i savesti.	B
B2.14.	Deca u školi imaju pravo da se mirno okupljaju i organizuju vodeći računa o tome da ne ugrožavaju prava drugih i ne krše zakon.	B
B3. Kriterijumi u pogledu prava deteta na obrazovanje i odgovarajući kvalitet nastave		Tip
B3.1.	Škola preduzima mere i aktivnosti za osiguranje redovnog pohađanja škole, smanjenje stope ispisivanja dece iz škole i ranog napuštanja školovanja.	B
B3.2.	Škola preduzima mere da osigura pravo na besplatno obrazovanje svoj deci u okviru svojih nadležnosti.	B
B3.3.	Škole su opremljene tako da omogućavaju efikasno, bezbedno i dostojanstveno odvijanje obrazovno-vaspitnog procesa.	B
B3.4.	Nastavne metode, nastavna praksa i organizacija nastave su u funkciji ostvarivanja Konvencijom definisanih ciljeva.	B
B3.5.	Škola sprovodi disciplinske mere u skladu sa ljudskim dostojanstvom deteta, njegovim pravima i u skladu sa zakonom.	B
B3.6.	Zaposleni u obrazovanju poseduju znanja, umenja i veštine neophodne za sprovođenje koncepta pozitivnog disciplinovanja koje je zasnovano na poštovanju dostojanstva i integriteta ličnosti svakog deteta.	B
B4. Kriterijumi u pogledu prilagođenosti školske dokumentacije za ostvarivanje prava deteta		Tip
B4.1.	Škola ima usvojen Pravilnik o učešću učenika u donošenju odluka.	A
B4.2.	Škola ima usvojen Pravilnik o informisanju dece.	A
B4.3.	na svake 3 godine primenjuje Index ostvarenosti prava deteta u obrazovanju kao instrument samovrednovanja i praćenja ostvarivanja prava deteta.	A+
B4.4.	ima akcioni plan za unapređenje ostvarenosti o pravima deteta za period od 3 godine, koji je donesen na osnovu analize rezultata dobijenih primenom Indexa ostvarenosti prava deteta u obrazovanju.	A+

B4.5.	ima formiran tim za prava deteta.	A
B4.6.	Plani Školskog razvojnog plana (ŠRP) i akcionog plana za unapređenje prava deteta međusobno su usklađeni.	A
B4.7.	Plani Godišnjeg plana rada škole usklađeni su sa elementima akcionog plana za unapređenje prava deteta kroz sledeće odgovarajuće planove: odeljenjskog veća, odeljenjskog starešine, akcija za samovrednovanje rada škole, Tima za prava deteta i drugih timova.	A
B4.8.	Plan stručnog usavršavanja zaposlenih za svaku godinu predviđa obuke i druge oblike stručnog usavršavanja o pravima deteta dela nastavnog kadra.	A
B5. Kriterijumi u pogledu opštih mera za poštovanje prava deteta		Tip
B5.1.	Na oglasnim tablama i drugim slobodnim površinama (u učionicama, hodnicima, zbornicama i dr) u školama istaknuti su sadržaji i informacije o pravima deteta.	B
B5.2.	U svim učionicama istaknuta su pravila ponašanja.	A
B5.3.	Škola uspostavlja saradnju i daje podršku porodici u cilju osiguranja punog poštovanja prava deteta.	A
B5.4.	Škola uključuje Savet roditelja u promociju, zaštitu i ostvarivanje prava deteta – roditelji su realizovali najmanje jednu akciju u cilju promocije i/ili ostvarivanja prava deteta godišnje u skladu sa Standardima kvaliteta akcija Saveta roditelja.	B
B5.5.	Škola saraduje sa lokalnom zajednicom i vlastima na promociji, zaštiti i ostvarivanju prava deteta – najmanje jedan sastanak sa lokalnim vlastima organizovan je radi razmatranja pitanja ostvarivanja prava deteta godišnje.	B
B5.6.	Na sajtovima škole i naložima na društvenim mrežama škola redovno objavljuje vesti i sadržaje u vezi sa ostvarivanjem prava deteta.	B
B5.7.	Škola donosi odluke koje se tiču dece, zasnovane na principu najboljeg interesa deteta.	B
B 5.8.	Škola je otvorena za saradnju na diseminaciji i prenošenju primera dobre prakse na druge škole u vezi sa Model školom za prava deteta.	A+
B 5.9.	Škola realizuje različite vannastavne aktivnosti usmerene na promociju i ostvarivanje prava deteta i informisanje o važnosti njihovog ostvarivanja.	A

VI PROCEDURA STICANJA STATUSA MODEL ŠKOLE ZA PRAVA DETETA

Procenu ispunjenosti kriterijuma za sticanje statusa model škole vrši evaluAcijski tim⁹ koji čine predstavnik operativnog partnera, lokalne partnerske organizacije i partnerske škole koji su prošli akreditovanu obuku „Prava deteta u

⁹ Do usvajanja bližih uslova o načinu sticanja statusa Model škole, koji propisuje ministar, procenu ispunjenosti kriterijuma vršiće tročlani tim sastavljen na predlog Užičkog centra za prava deteta i Pestalozzi Children's Foundation, a za potrebe realizacije projekta „Obrazovanje za prava deteta”.

obrazovanju – Indikatori ostvarenosti prava deteta“ Užičkog centra za prava deteta. Svaki član evaluacijskog tima daje svoju nezavisnu procenu svakog od kriterijuma.

Kriterijumi su razvrstani u dve komponente. Postoje tri tipa kriterijuma (A+, A i B) i razlikuju se po načinu ocenjivanja i vrednovanja. Kriterijumi tipa A+ i A ocenjuju se sa „da“ ili „ne“, dok se kriterijumi tipa B ocenjuju brojačno, ocenama od 1 do 4, gde:

- ocena 1 ima vrednost - „u potpunosti neispunjen“,
- ocena 2 ima vrednost - „ispunjen u manjoj meri“,
- ocena 3 ima vrednost - „ispunjen u značajnoj meri“ i
- ocena 4 ima vrednost - „u potpunosti ispunjen“

Konačna ocena za kriterijume tipa A+ i A donosi se većinskim principom, odnosno kriterijumi se ocenjuju kao ispunjeni kada su ga najmanje dva evaluatora procenili sa „DA“.

Konačna ocena za kriterijume tipa B izračunava se iz proseka ocena svakog evaluatora.

Za sticanje statusa Model škole, škola mora zadovoljiti sledeće:

1. Svi kriterijumi tipa A+ moraju biti ocenjeni ocenom „DA“.
2. Najmanje 70% kriterijuma tipa A moraju biti ocenjeni ocenom „DA“.
3. Svi kriterijumi tipa B moraju biti ocenjeni prosečnom ocenom najmanje 2,66.

Za potrebe preciznijeg definisanja sadržaja i tumačenja kriterijuma i procene njihove ostvarenosti evaluatori koriste Indikatore ostvarenosti prava deteta u obrazovanju (Index) kao primarni alat. Isti dokument koriste i škole u procesu pripreme za sticanje statusa Model škole. Na ovaj način osigurava se da svi akteri u procesu imaju zajednički, istovetni standard koji je neophodno ostvariti i usaglašeno tumačenje svakog pojedinačnog kriterijuma.

U procesu verifikacije ostvarenosti kriterijuma evaluacijski tim koristi se sledećim izvorima informacija:

- dokumentacija škole;
- individualni i grupni intervjui sa učenicima, zaposlenima i roditeljima;
- prethodni rezultati i podaci prikupljeni kroz proces samovrednovanja škola (ukoliko ti podaci nisu stariji od 6 meseci);
- prethodni rezultati i podaci prikupljeni u procesu spoljašnjeg vrednovanja škola (ukoliko ti podaci nisu stariji od 6 meseci);
- posmatranjem časa;
- zapisnici o izvršenim redovnim i vanrednim inspekcijskim nadzorima sprovedenim u školama u poslednjih 12 meseci;
- izveštaj o naloženim i sprovedenim merama prosvetnog inspektora, prosvetnog savetnika i/ili ministra;
- ličnim uvidom evaluatora, posmatranjem.

Škola će u pripremnom periodu pre posete evaluacijskog tima pripremiti sve relevantne dokumente, informacije i izvršiti neophodne pripreme kako bi proces evaluacije bio efikasan.

Nakon izvršene evaluacije, u roku od 15 radnih dana, tim će izraditi Izveštaj o proceni ostvarenosti kriterijuma za sticanje statusa Model škole o pravima deteta, koji će sadržati konačnu ocenu svakog kriterijuma i informaciju o ispunjenosti ili neispunjenosti kriterijuma, odnosno o stečenom ili nestečenom statusu Model škole. Evaluacijski tim može, kada proceni da je to svrsishodno, dati školi set preporuka i dodatno vreme za ispunjenje određenih kriterijuma, od maksimalno 3 (tri) meseca za njihovu primenu. Po isteku ovog roka, škola će pružiti timu dodatne informacije o preduzetim merama, na osnovu kojih će evaluacijski tim doneti konačnu odluku o ispunjenosti kriterijuma, odnosno stečenom ili nestečenom statusu Model škole.

VII PRILOZI¹⁰

Prilog 1: Scenariji časova o pravima deteta

Prilog 2: Priručnik „Prava deteta u obrazovnom sistemu“ – Priručnik za nastavnike za rad sa decom starijih razreda osnovne škole

Prilog 3: Priručnik „Prava deteta u obrazovnom sistemu“ – Priručnik za obuku zaposlenih u obrazovnom sistemu

Prilog 4: Standardi kvaliteta časova o pravima deteta

Prilog 5: Smernice za realizaciju kvalitetnog časa o pravima deteta

Prilog 6: Standardi kvaliteta obuke za učenički parlament

Prilog 7: Standardi kvaliteta akcija učeničkog parlamenta

Prilog 8: Standardi kvaliteta akcija Saveta roditelja

Prilog 9: Model pravilnika o učešću učenika u donošenju odluka

Prilog 10: Model pravilnika o informisanju dece

VIII Aneksi

Aneks 1 – Teorijska utemeljenost prava deteta

Aneks 2 – Zakonska utemeljenost Model škola

Aneks 3 – Ishodi obrazovanja za prava deteta

¹⁰ Svi prilozi dostupni su na sajtu projekta „Obrazovanje za prava deteta“ na adresi www.opd.org.rs u sekciji Resurs paket za Model školu za prava deteta.

IX LITERATURA

1. Alred, G., Byram, M. & M. Fleming (2006). *Education for Intercultural Citizenship-Concepts and Comparisons*. Toronto: Multilingual Matters LTD.
2. UNICEF (2014): Child Rights Education Toolkit: Rooting Child Rights in Early Childhood Education, Primary and Secondary Schools (First edition).
3. Cicvarić, R. (2010). *Obrazovanje za ljudska prava i interkulturalno obrazovanje u međunarodnom pravu*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Asocijacija centara za interdisciplinarne studije i istraživanja – ACIMSI.
4. Committee on the Rights of a Child (2001). *General Comment No 1. The Aims of Education-* Retrived December 5, 2015 from the World Wide Web [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CRC.GC.2001.1.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/CRC.GC.2001.1.En?OpenDocument)
5. Committee on the Rights of the Child (2008). *Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Republic of Serbia*. Retrived December 6, 2015 from the World Wide Web. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/crcs48.htm> .
6. Committee on the Rights of the Child (2017). *Concluding Observations on the Combined Second and Third Period Reports of Serbia, CRC/c/srb/co/2-3, 2017*, Geneve
7. Konvencija o pravima deteta, UNICEF, [https://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima\(1\).pdf](https://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1).pdf)
8. Obrazovanje za prava deteta, <http://opd.org.rs/>
9. Vučković – Šahović, N. (2000). *Prava deteta i međunarodno pravo*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
10. Vučković -Šahović, N., Cicvarić, R., Vranješević, J., Trikić, Z., Kalezić-Vignjević, A., Žunić-Cicvarić, J. i S.Kijevčanin (2015). *Indikatori ostvarenosti prava deteta u obrazovanju*. Užice: Užički centar za prava deteta.

Anex 1 - III ZAKONSKA OSNOVA ZA USPOSTAVLJANJE MODELA

Važeći zakonodavni okvir i regulativa koja se odnosi na obrazovni sistem u R Srbiji predviđa mogućnost da škola stekne status Model škole. U načelu, to je omogućeno odredbama člana 53. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja¹¹. U skladu sa istim, predviđeno je da škola može steći status Model škole „ukoliko ostvaruje izuzetne rezultate u obrazovnom i vaspitnom radu, naročito doprinosi unapređivanju obrazovne i vaspitne prakse u skladu sa opštim principima i ciljevima obrazovanja i vaspitanja” (ZOSOV, 2017). Ova načelna odredba dalje upućuje na članove 7. i 8. Zakona, kojima su definisani opšti principi (član 7) i ciljevi obrazovanja i vaspitanja (član 8). Odredbama ovih članova, a u kontekstu sticanja statusa model škole, Zakon je praktično definisao sadržinski, odnosno tematski okvir potencijalnih Model škola.

Konkretno, Model škola za prava deteta zasnovana je i u direktnoj vezi sa **principom** obrazovanja i vaspitanja iz 3. člana 7. Zakona:

- poštovanje ljudskih prava i prava svakog deteta, učenika i odraslog i uvažavanje ljudskog dostojanstva; obrazovanje i vaspitanje u demokratski uređenoj i socijalno odgovornoj ustanovi u kojoj se neguju otvorenost, saradnja, tolerancija, svest o kulturnoj i civilizacijskoj povezanosti u svetu, posvećenost osnovnim moralnim vrednostima, vrednostima pravde, istine, solidarnosti, slobode, poštenja i odgovornosti i u kojoj je osigurano puno poštovanje prava deteta, učenika i odraslog;

kao i **cilju** obrazovanja i vaspitanja iz člana 14. člana 8:

- razvijanje kompetencija za razumevanje i poštovanje prava deteta, ljudskih prava, građanskih sloboda i sposobnosti za život u demokratski uređenom i pravednom društvu.

Ovaj princip i cilj obrazovanja i vaspitanja u direktnoj su vezi sa Model školom za prava deteta, ali nisu jedini. Model škola za prava deteta može se dovesti u čvrstu vezu sa skoro svim ciljevima i principima iz odredaba navedenih članova Zakona, odnosno, njegova primena doprinosi unapređenju obrazovne i vaspitne prakse u odnosu na veoma širok spektar obrazovnih ciljeva, principa i ishoda.

Ovim je zakonodavac formalno pravno omogućio uspostavljanje Model škole, te se može zaključiti da ne postoje pravne prepreke¹² za to, štaviše, ovakvim zakonskim rešenjima afirmisao je ideju Model škole za prava deteta.

¹¹ Službeni glasnik RS, broj 88/2017

¹² Ipak, treba naglasiti da druge odredbe člana 53. predviđaju da bliže uslove o načinu sticanja statusa Model škole propisuje ministar. Uvažavajući činjenicu da do ovog trenutka (januar, 2018) bliži uslovi nisu propisani, ovim modelom data su određena rešenja (koja se najpre odnose na procedure sticanja statusa Model škole) koja imaju privremeni karakter, odnosno, koja će biti usaglašena sa bližim uslovima (Pravilnikom) kada bude donet. Do tada, ona će se koristiti za potrebe dalje realizacije projekta i diseminacije modela na druge škole.

Anex II - TEORIJSKO UTEMELJENJE PRAVA DETETA

Humanističke vrednosti koncepta prava deteta

Dug put koji je vodio do priznavanja prava deteta u međunarodnom pravu, a pre svega do usvajanja Konvencije o pravima deteta (Convention on the Rights of the Child, 1989) pod okriljem Ujedinjenih nacija, pratile su teorijske, stručne i političke rasprave o pitanjima položaja dece kao posebne grupe ljudi, kojoj nisu dovoljni samo zaštita i pažnja, već im samim rođenjem pripadaju sva ljudska prava. I dok se u prošlosti zastupanje dece i ranog detinjstva na međunarodnom nivou u najvećoj meri oslanjalo na snagu naučnih dokaza o univerzalnoj prirodi i potrebama dece, snaga Konvencije o pravima deteta počiva na političkom konsenzusu (Vučković-Šahović, 2015). Decenijama su preispitivane različite perspektive o shvatanju dece i detinjstva koje su utemeljene u teorijama i istraživanjima u okviru bioloških i društvenih nauka, ali perspektiva ljudskih prava počiva na etičkim i pravnim principima, koji mogu da budu podjednako dobra polazna osnova kao i naučne teorije i istraživanja (Woodhead, 2012: 52).

Konvencija o pravima deteta svojom sveobuhvatnošću predstavlja pokušaj da se promoviše nova slika o detetu koje je i ranjivo i kome treba posebna zaštita i briga, a u isto vreme aktivno i u stanju da učestvuje u poboljšanju svog položaja. Konvencija se jasno suprotstavlja tradicionalnom shvatanju deteta kao bića u nastajanju, nezrelog, nekompetentnog i nekompletnog budućeg odraslog (Vranješević, 2006), koje treba da bude zaštićeno u privatnosti porodice i koje nije vidljivo u javnom životu. Važno je shvatiti da mala deca nisu samo bića u procesu razvoja, objekti brige i milosrđa, niti pioniri u socijalnim eksperimentima odraslih (Woodhead & Faulkner, 2000). Već nekoliko decenija u društvenim naukama je prisutan proces dekonstrukcije paradigmi. On je doprineo da se prepozna da se prava deteta ne ostvaruju u punoj meri ukoliko se naše razumevanje dece zasniva na procenjivanju dostignutog nivoa deteta na njegovom putu ka doseganju zrelosti, racionalnosti, odgovornosti, autonomije i kompetencija odraslih. Na taj način postoji rizik da se na decu gleda kao na „bića koja još uvek to nisu“, kao na „skup potencijala“, „projekat u nastajanju“ (Verhellen, 2007), odnosno kao na „bića u nastajanju“, a ne „bića koja jesu“ (Qvortrup, 1994), kao na „plemenite ciljeve“, a ne „dostojne građane“ (Knuttsen, 1997). U osnovi Konvencije nalazi se ideja o detetu kao subjektu, aktivnom učesniku u procesu sopstvenog razvoja, za razliku od shvatanja deteta kao objekta – pasivnog primaoca brige i zaštite odraslih. Deca se posmatraju kao ličnosti, učesnici u društvenim procesima, a ne kao pasivna svojina odraslih, objekti društvene kontrole i društveni problemi (Freeman, 2008). Deca se posmatraju kao individue, pojednici, a ne kao kolektivitet, grupacija bez obeležja, što znači da u razumevanju detinjstva važnu ulogu imaju kategorije

kao što su: uzrast, rod, klasa, etnicitet, kultura. Svest o specifičnosti deteta kao bića uzrokovala je misli da je dete potrebno posebno zaštititi.

Koncept prava deteta svoje utemeljenje nalazi u humanističkoj pedagogiji/psihologiji koja predstavlja „filozofsko poimanje vaspitanja kompleksne i celovite ličnosti“, po shvatanju njenih osnivača: Maslova, Rodžersa i Štajnera. Polazili su od ličnosti kao suštinske odlike ljudskog bića, od ljudskog dostojanstva i potrebe razvoja svakog pojedinca. Osnovna polazišta koncepcije humanističkog vaspitanja nalazimo u težnji pedagogije ka humanizmu, demokratiji i izgradnji građanskog društva. U centru interesovanja humanističke pedagogije nalaze se problemi ličnosti i njenog razvoja, aktivnost, kreativnost, autonomnost, samoaktualizacija, sloboda izbora, odgovornost i usmerenost ka višim ciljevima i vrednostima, što sve predstavlja važne temelje koji su pretočeni u Konvenciju. Prema shvatanjima humanističke pedagogije, pojedinci bi trebalo da imaju veći prioritet od grupe, težište je na pojedincu, sadašnjosti, autonomiji, iskustvima, kao i ličnim vrednostima. Temeljeći se na ovom bitnom obeležju, pojedinac kao prioritet, i u samom nazivu Konvencije se insistira na detetu individui, te je naziv Konvencija o pravima deteta (prava svake jedinice), a ne Konvencija o dečjim pravima (prava grupe). Konvencija je međunarodni presedan jer se fokus stavlja na prava pojedinog deteta i obezbeđuje nepaternalistički stav prema tom detetu (Cohen, 2001). Stoga, poštovanje prava svakog individualnog deteta može biti strano za društva u kojima je ovakav individualistički pristup u neskladu sa kolektivističkim vrednostima na kojima ova društva počivaju i u kojima se naglašava međuzavisnost članova zajednice (Kagitcibasi, 1996; 2001), kao i u društvima sa jasnom hijerarhijskom strukturom u kojima se deca nalaze na najnižoj lestvici, i to posebno ženska deca, deca sa smetnjama u razvoju, deca iz nižih kasti, etničkih manjina, kao i drugih marginalizovanih grupa, kojima su ugrožena osnovna prava na opstanak, razvoj i obrazovanje (UNICEF, 2006).

Svoj holistički pristup Konvencija crpi iz radova klasika pedagogije, švajcarskog pedagoga i reformatora obrazovanja Johan Hajnrih Pestalocija (Johann Heinrich Pestalozzi), koji ističe važnost celovitog razvoja individue, usklađenost i dovođenje u harmoniju intelektualnog, emocionalnog, moralnog i telesnog razvoja ličnosti („razvoj i obrazovanje uma, srca i ruke“). Ovaj pristup u Konvenciji ogleda se u sveobuhvatnosti garantovanih prava – Konvencija je prvi međunarodni dokument u oblasti ljudskih prava kojim se obuhvataju sve grupe prava: ekonomska, socijalna, kulturna, politička i građanska. On se dalje afirmiše kroz princip nedeljivosti i nehijerarističnosti prava. Komitet za prava deteta, kao nadzorno telo Konvencije, priznao je i afirmisao ideju međuzavisnosti svih garantovanih prava deteta i odlučio da ovaj međunarodni ugovor tumači koristeći holistički pristup (Vučković-Šahović, 2000).

Ovim Komitet ističe važnost posmatranja deteta kao celovite ličnosti, a listu garantovanih prava kao jedinstven koncept, koji tek u ovakvoj sveukupnosti može ostvariti svoj potpuni smisao.

Inicijativa za univerzalno priznavanje prava deteta potekla je od Eglantine Džeb (Eglantyne Jebb), koja je i osnovala prvu organizaciju u svetu koja se bavila zaštitom dece (Save the Children). Ona uvodi princip univerzalnosti u oblast prava deteta, smatrajući da prava deteta ne treba da zavise od nacionalnosti, rase, pola i društvene klase, već treba da pripadaju svoj deci bez izuzetka. Od tada, 1919. godine, započinje proces koji je decenijama trajao na putu usaglašavanja, modifikovanja, debatovanja o pravima deteta, a rezultirao je usvajanjem Konvencije o pravima deteta 1989. godine. Tokom procesa stvaranja Konvencije, posebno sporna pitanja bila su ona koja su inače vezana za autonomiju ličnosti deteta i nesmetano ostvarivanje grupe onih prava koja su u već postojećim međunarodnim ugovorima bila svrstana pod građanska i politička prava. Najveći kritičari su smatrali da bi priznavanje građanskih i političkih prava detetu srušilo temelje na kojima počivaju porodica i društvo. Postojao je veliki strah od ugrožavanja autoriteta roditelja i odraslih uopšte, zasnovan na neosnovanom poverenju u vekovima održavan autoritarni i paternalistički odnos prema deci. S druge strane, liberalno orijentisani autori, pre svega nalazeći uporište u saznanjima koje je nudila psihologija, smatrali su da su deca od rođenja ljudska bića koja imaju pravo na postupanje, uz puno uvažavanje dostojanstva i uzdržavanje od povređivanja emocionalnog, duhovnog i fizičkog integriteta. Oni su dokazivali da samo dete koje se razvija uz poštovanje ličnosti i integriteta i vaspitava u duhu tolerancije i mira može da izraste u zrelu osobu punu samopouzdanja i postane koristan član društva (Golić Ružić, Petrović, 2015).

Priznavanje deci prava koja su tradicionalno priznavana samo odraslima, kao i proglašavanje participacije jednim od četiri osnovna principa na kojima se Konvencija zasniva, znači priznavanje ideje da je detinjstvo društveni fenomen, da su deca aktivni učesnici u javnom životu i da su sposobna da učestvuju u ostvarivanju svojih prava i određivanju svog najboljeg interesa (Vranješević, 2006). Ostvarivanje prava deteta zahteva fundamentalnu promenu u načinu na koji jedno društvo sagledava dete i detinjstvo. Vlade, donosioci politika i stručnjaci koji se bave decom nasledili su diskurse koji se odnose na detinjstvo i viđenje deteta, koji su u različitim vremenima činili temelj razvoja politike društvene brige o deci u skladu sa promenljivim društveno-ekonomskim prilikama i političkim prioritetima (Hendrick, 2003; Parton, 2006). „Zemlje su po zakonu obavezne da poštuju perspektivu prava deteta. To nam daje jaku osnovu za pokretanje javnog dijaloga i delovanje u korist dece” (Santos Pais, 1999: 6). Ipak, i ovaj gotovo univerzalni propis koji se odnosi na decu bio je predmet osporavanja. Kritika se, pre svega, odnosila na to da se Konvencijom o pravima deteta usvajaju izrazito liberalni i individualistički diskursi u poimanju detinjstva, karakteristični za zapadnu kulturu (Boyden, 2000; Burman, 1996).

Sublimirajući model deteta koji promoviše Konvencija o pravima deteta, on bi bio krajnje humanistički orijentisan: dete je autonomna ličnost, dostojanstveno biće, nosilac je prava koja mu rođenjem pripadaju, ono je jednako i ravnopravno, zaštićeno, ima lična, ali i privatna prava; težnja je razviti

detetovu ličnost, talente, mentalne i fizičke sposobnosti do krajnjih mogućnosti; ima pravo na učešće u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno/posredno tiču, čime se daje legitimitet dečjem mišljenju; interes deteta je od prvenstvenog značaja, te se svi postupci rukovode time; zaštićeno je od diskriminacije i nasilja, nehumanih i ponižavajućih postupanja; dete ima odgovornost prema zajednici, a u ostvarivanju svojih prava ima svest o pravima drugih i njihovom poštovanju; važnost zaštite prava deteta u posebnim situacijama: deci kojima je u razvoju potrebna dodatna podrška, decu koja su izbegla, žrtve rata, manjinskih zajednica i sl. (Marinković, 2004).

Prava deteta i humanističko vaspitanje i obrazovanje

U humanističkom pristupu nastavi najvredniji je filozofski stav o pojedincu kao jedinstvenoj i neponovljivoj ličnosti, što treba da je polazište u nastavnom radu. Humanističko vaspitanje i obrazovanje ima naučno-teorijsku utemeljenost u humanističkim teorijama ličnosti, kritičko-komunikativnoj teoriji, konstruktivističkoj teoriji, savremenim teorijama učenja. Važna karakteristika humanističkog obrazovanja jeste participacija, odnosno ostvarivanje prava deteta iz korpusa participativnih prava: prenošenje odgovornosti na decu, pripisivanje deci sposobnosti prosuđivanja, odnosno, donošenja odluke u pogledu sadržaja aktivnosti/učenja (Bašić, 2009). Glaser smatra posebno važnim afirmisanje slobode izbora u nastavi kako bi se pomoglo učenicima u pronalaženju onih aktivnosti za koje su motivisani (Glasser, 2005). Nastavnici bi u vaspitanju trebalo da budu „usmjereni na pozitivne djetetove mogućnosti te mu na taj način pomoći u stvaranju pozitivne slike o sebi“ (Bognar, Simel, 2013:143). U okviru socijalnog vaspitanja, on ističe važnost afirmativnog, odnosno pozitivnog pristupa: Ako se nekom detetu stalno govori da je loše (što se nažalost ponekad događa u školama), ono će zaista i postati loše.

Humanistički pristup u nastavi se ostvaruje ako "nastavnik pomaže učeniku da razazna vrednosti, ako mu pristupa otvoreno i iskreno, ako stvara uslove za samoodređenje učenika (Vilotijević, 1999:314). Nastava u humanističkoj školi slična je kombinaciji individualne nastave i diskusije, te je važna promena statusa nastavnika. Daje se legitimitet učeniku u izboru nastavnih sadržaja i smatra se da on ima pravo na izbor nastavnog gradiva koje će učiti. Proces učenja, ističu humanisti, treba organizovati tako da sami učenici otkrivaju ulogu i značaj znanja, posebno se preporučuje stavljanje u prvi plan ličnih interesovanja i potreba učenika. Humanističko vaspitanje stavlja naglasak na kvalitet ličnih odnosa i otvoreno i odgovorno izražavanje osećanja, pozitivnih i negativnih, utiče na selekciju i izbor nastavnih sadržaja, konstituisanje programa kao što je vaspitanje u duhu mira i saradnje među narodima (Đorđević, 2007). Humanistička pedagogija je dovela do mnogih promena i primene različitih oblika i metoda u vaspitno-obrazovnom radu, istraživanju u učenju, problemske nastave i učenja, učenje sa otkrivanjem, grupnih diskusija, rad u malim grupama, angažovanje u grupnim i individualnim projektima, igranja uloga, simulacije, uz široku primenu tehnika podsticanja, ohrabrenja i usmeravanja, a što je u potpunom skladu sa tumačenjem ostvarivanja člana 29. Konvencije o

pravima deteta o ostvarivanju ciljeva obrazovanja i napretka deteta do njegovih krajnjih mogućnosti (Opšti komentar 1, 2005).

Karakteristična linija vaspitanja i obrazovanja treba da se oslanja na ideje humanističke pedagogije na sledeći način: humanizam kao potvrđivanje normi uvažavanja ljudske ličnosti nezavisno od uzrasta (daje se legitimitet detetu i ističe nediskriminatorni stav po pitanju uzrasta; prijateljski i odgovoran odnos prema svakom pojedincu; isključivanje nasilja; otvaranje ljudi prema svetu koji se menja; uvažavanje svakog uzrasta; celovito ostvarivanje mogućnosti deteta; oslanjanje na rezultate prethodnih etapa razvoja; individualizacija obrazovanja; uzimanje u obzir sposobnosti, interesovanja i tempa napredovanja, stvaranje uslova za razvoj deteta nezavisno od nivoa njegove pripremljenosti). Sve navedene karakteristike humanističkog obrazovanja u potpunom su skladu sa ciljevima obrazovanja koje promoviše Konvencija o pravima deteta.

Vrednosti Konvencije o pravima deteta utemeljene u teorijama razvoja i učenja

Vrednosti na kojima se zasniva Konvencija o pravima deteta neodvojive su od njenih vrednosnih implikacija u razvoju i životu deteta. Konvencija, prvenstveno participativna grupa prava (čl.12-17), ima utemeljenje u mnogim teorijama razvoja i učenja, a drugi princip Konvencije, nediskriminacija (čl. 2), vezuje se za niz interkulturalnih vrednosti. Vrednosti sadržane u konceptu prava deteta su opšte demokratske vrednosti, kao što su: nediskriminacija, humanost, ravnopravnost, sloboda, participacija, međuzavisnost, otvorenost, uzajamno poštovanje, tolerancija, interkulturalne vrednosti suživota (Marinković, 2004).

Konvencija o pravima deteta daje pravni okvir u kojem je pojam razvojnih mogućnosti deteta jedan od centralnih. Participacija dece je način da se kompetencije kod dece brže razvijaju, te sistem treba da podrži sliku deteta kao aktivnog i kompetentnog bića i participacije kao važnog mehanizma za podsticanje razvoja dece. Poštovanje participativne grupe prava (slušanje i uvažavanje onoga što deca imaju da kažu, davanje prostora deci da izraze svoje mišljenje i, uzimajući u obzir uzrast i razvojne mogućnosti dece, omogućavanje deci da učestvuju u procesu donošenja odluka o stvarima koje ih se tiču) predstavlja važan mehanizam koji podržava i podstiče razvoj deteta, pošto deca razvijaju svoje kompetencije kroz aktivnost. Pružanje mogućnosti deci da budu aktivni učesnici svog razvoja dovodi do razvoja kompetencija, koje onda omogućuju složenije oblike participacije i dovode do razvoja novih, složenijih kompetencija. Kompetencije dece iz oblasti prava deteta treba da uključuju znanja, veštine, stavove, vrednosti, motivaciju, obrasce ponašanja pojedinca. Participacija nije samo sredstvo kojim dete unosi promene, već je i način da se razviju autonomija, nezavisnost i nove socijalne kompetencije (Richman & Bowen, 2007). U osnovi većine dominantnih razvojno-psiholoških teorija nalazi se ideja o detetu kao aktivnom biću, aktivnom učesniku u procesu svog razvoja koji aktivno osmišljava svet oko sebe i odnose u njemu (dete kao kreator značenja, prema: Bruner & Haste, 2006).

Negovanje procesa participacije dece rezultira pozitivnim efektima, ne samo za dete, već i za odraslog. Dete koje ima iskustvo izražavanja svog mišljenja i njegovog uvažavanja razvija visok stepen samopoštovanja i samopouzdanja. Ono je spremno da prihvati činjenicu da mišljenja drugih takođe imaju vrednost, te uči da deluje u duhu poštovanja i saradnje. Kada učestvuje u donošenju odluke, dete je spremnije da prihvati i odgovornost za njeno sprovođenje jer razume razloge donošenja iste, kao i posledice njenog neostvarivanja. Podsticanje dece na kreativno i kritičko mišljenje razvija njihov intelekt, unapređuje nivo apstrahovanja i fleksibilnost uma, omogućava im bolje razumevanje sveta oko sebe (Golić i sar, 2015). Na ličnom planu, kroz osnaživanje participacije, podstiče se razvoj njihovog samopoštovanja, sigurnosti u sebe, samostalnosti i odgovornosti. Pruža im se mogućnost da dožive uspešnost, zadovoljstvo sobom, da se osećaju vrednim i korisnim, a i da razviju svoj građanski identitet. Slušanjem različitih mišljenja drugih, dete prevazilazi kognitivni i emotivni egocentrizam, uči da sagledava pojave i iz pozicije drugih (Ivić i sar, 2000). Razvija se osećaj za društvenu pravdu, uče da poštuju autoritet, ali i da imaju prava da na adekvatan način preispituju i kritikuju neke aspekte njegovog delovanja i da traže promenu.

Sledeće važne vrednosti Konvencije o pravima deteta jesu demokratske, interkulturalne vrednosti, koje se usvajaju iskustvenim učenjem (John Dewey) i učenjem putem otkrića (Vranješević, Trikić, Rosandić, 2006). Demokratija se najbolje uči kroz iskustvo participacije, tj. kad je ona utkana u svakodnevne porodične ili školske procedure, budući da su izolovani pokušaji davanja autonomije osuđeni na neuspeh. Zadatak odraslih je da razviju takav socijalizacijski sistem koji će podsticati iskustvo prave autonomije. Prosocijalno ponašanje, briga o drugima, uvažavanje drugih i spremnost da se oni zaštite, prihvatanje odgovornosti za svoje postupke, predstavljaju takođe kompetencije koje su važne za participaciju, a koje se i razvijaju – participacijom. Učenje za demokratiju neodvojivo je i od interkulturalnosti i interkulturalnog obrazovanja koje generiše vrednosti Konvencije: interkulturalne vrednosti. U pedagoško-psihološkoj teoriji postoji „jasan konsenzus da interkulturalne kompetencije obuhvataju kognitivne, afektivne i bihevioralne veštine i karakteristike koje podržavaju efektivne i adekvatne oblike interakcija u raznolikom kulturnom kontekstu“ (Bennett, 2008: 97). Interkulturalnost obuhvata oblast odgovorne participacije u demokratskom društvu, sve prepoznate i definisane kompetencije u pedagoškoj i psihološkoj teoriji, i to: aktivno učestvovanje u životu škole i zajednice, tako što poštuje druge učesnike kao jednako vredne autonomne osobe i njihova ljudska i manjinska prava, te se suprotstavlja različitim oblicima nasilja i diskriminacije; kritički i argumentovano učestvuje u razmatranju otvorenih pitanja za koja je zainteresovan poštujući razlike u mišljenju i interesima i daje lični doprinos postizanju dogovora; svojim aktivnostima u školi i zajednici afirmiše duh tolerancije, ravnopravnosti i dijaloga; ima osećanje pripadnosti određenim kulturnim zajednicama, lokalnoj zajednici, regionu u kojem živi, širem društvu, državi i međunarodnim zajednicama u koje je uključena; na afirmativan način izražava sopstveni identitet, uz uvažavanje

drugačije kulture i tradicije, čime doprinosi duhu interkulturalnosti; poseduje razvijenu političku svest i ume da definiše sopstvenu izbornu volju; te se zalaže za solidarnost i učestvuje u humanitarnim aktivnostima. Odgovornom participacijom se kod deteta razvijaju interkulturalne kompetencije (Deardorff, 2006), a interkulturalno kompetentni građani „mogu učestvovati u donošenju etičkih odluka kada dođe do određenog problema, stoga različitost perspektiva postaje obrazovni prioritet” (King, Baxter Magolda, 2005: 571.) Interkulturalnost je zasnovana na pravu deteta na različitost i ne sme da zanemari nijedan aspekt sveukupnog potencijala deteta, uključujući i kulturni potencijal. Obrazovanje za 21. vek u kontekstu interkulturalnosti treba da se oslanja na ciljevima: učiti da znam, učiti da uradim, učiti da živim zajedno sa drugima, učiti da budem razvijena ličnost (Delors et al, 1996, UNESCO, 2006).

Socijalizatorska uloga Konvencije o pravima deteta

Poštovanje prava deteta doprinosi ostvarivanju socijalizatorskih i vaspitnih ciljeva obrazovanja. Pod pojmom „socijalizacija” najčešće se podrazumeva proces učenja u toku kojeg dete vremenom prihvata „pravila igre” koja vrede u društvu, osećanje za vrednost navike i ponašanja, tako da bi kasnije s razumevanjem moglo aktivno saradivati sa svojom društvenom okolinom. Zadaci socijalizacije se odnose na različite aspekte formiranja ličnosti: razvijanje pozitivne slike o sebi (samopoštovanja-identifikacija sa slikom o sebi, ono što mi osećamo u vezi sa slikom koju imamo o sebi, a pojam o sebi se formira na osnovu reakcija drugih ljudi-teorija samoispunjujućih proročanstava); razvijanje altruizma (društvenosti)-podrazumeva razvijanje sposobnosti saradnje i kooperativnosti (predusretljivost, empatija, tolerantnost, plemenitost, briga za drugoga...); razvijanje vrednosnog sistema verovanja i ideala; razvoj sposobnosti moralnog rasuđivanja – kognitivna sposobnost koja se razvija učešćem u socijalnim zbivanjima i rešavanjem socijalnih problema, kao i sticanjem i izgrađivanjem socijalnih znanja. Socijalne veštine koje se razvijaju kroz poštovanje prava deteta su: zastupanje sopstvenih prava i prava drugih; preuzimanje odgovornosti za sopstvene akcije; sposobnost zajedničkog rada u grupi i usklađivanje individualnih akcija; sposobnost interakcije; tehnike rešavanja konflikta; umenje slušanja drugog i decentriranje; praktikovanje demokratskih procedura; primena vrednosti poštovanja demokratskih načela (ravnopravnost, jednakost, poštovanje različitosti); sposobnost iznošenja sopstvenog mišljenja i potreba; sposobnost transfera znanja i veština u konkretne akcije (Marinković, 2004: 57). Učenje po modelu jedan je od osnovnih metoda u procesu razvoja određenog ponašanja i socijalizacije, predstavlja najdelotvorniji oblik učenja. Ključna uloga socijalnog učenja jeste da je interaktivno, tako da se socijalizatorska uloga Konvencije zasniva, između ostalog, na interakciji dete-dete, ali i na relaciji dete-odrasli. Time se ističe da se učenje po modelu dešava u zajedničkim aktivnostima deteta sa odraslim, ostvarivanjem prava deteta na participaciju kada dolazi do međudejstva, za razliku od puke imitacije i identifikacije sa modelom. Pijaže smatra da

socijalizacija neće zavisiti samo od toga da li socijalni agensi deluju i koji sadržaj se preko socijalnih posrednika prenosi – nego i od toga da li jedinka shvata šta se prenosi i kako shvata (Pijaže, 1964).

U kontekstu socijalizatorske uloge Konvencije, važno je istaći da program učenja o pravima deteta mora imati vrednosni aspekt, zatim, da su znanja i vrednosti primenjive, odnosno, da se jedino mogu izgraditi praktikovanjem, jer pripadaju domenu socijalnih znanja. Stoga, kurikulum treba da obuhvati sistem vrednosti koji proističe iz socijalnih znanja i veština koje zahteva Konvencija o pravima deteta: demokratske vrednosti, da formira toleranciju i osetljivost na različitost-kulturnu, socijalnu, istorijsku, običajnu, polnu, jezičku.

Annex III – Ishodi i značaj obrazovanja za prava deteta u školi

Važnost obrazovanja za prava deteta u školi jeste dvojaka. Na prvom mestu, argumentacija je u pedagoško-psihološkom utemeljenju, odnosno, značajnoj vaspitnoj i socijalizatorskoj ulozi, a potom u zakonskom utemeljenju, odnosno činjenici da je naša zemlja ugovornica Konvencije, čime se obavezala da će realizovati obrazovanje za prava deteta.

Ishodi obrazovanja za prava deteta utemeljeni su na navedenim komponentama prava deteta: znanja, vrednosti, veština i ponašanja. Alred i Himelman su u svom radu definisali standarde ili usaglašene ishode obrazovanja za prava deteta koji daje sledeću listu afektivnih i moralnih stavova (Alred, 2006): priznavanje principa univerzalnosti, nezavisnosti i nedeljivosti osnovnih prava i sloboda; poštovanje vrednosti, dostojanstva i slobode svake individue; prihvatanje vladavine zakona, traganje za pravdom, prepoznavanje jednakosti i jednakog tretmana u svetu prepunom različitosti; priznavanje značaja mira, odsustva nasilja i participativnog i konstruktivnog rešavanja sukoba i problema; vera u demokratske principe i institucije i vrednovanje aktivnog građanina; priznavanje pluralizma u životu i društvu, poštovanje stranih kultura i njihovog doprinosa ljudskom razvoju; vrednovanje zajedništva, saradnje, poverenja, solidarnosti i borba protiv rasizma, predrasuda i diskriminacije; aktivno delovanje u pogledu podrške principu održivog razvoja kao balansa između socijalnog i ekonomskog razvoja i zaštite životne sredine. Ova lista otkriva principe i vrednosti za koje Himelman i drugi smatraju da su fundamentalni (Himelman, 2006). Dakle, prva lista je lista definicija proceduralnog znanja – „znati kako“, a druga označava „praktičke kapacitete“ ili „veštine i strategije“ (Alred, 2006) i podrazumeva da dete: razume i ozbiljno shvata mišljenja drugih i njihove procedure; prihvata one koji imaju drugačije mišljenje kao ljude, sposoban je da se stavi u poziciju drugih, prihvata kritiku i ume da sluša; jasno definiše svoje stavove (potrebe, interesovanja, osećanja i vrednosti); odbacuje svaku vrstu nasilja, ponižavanja, vređanja (demonstracije moći); ima u vidu one koji su slabi, radi na smanjenju diskriminacije i uključuje marginalizovane; organizuje grupni rad, saraduje u distribuciji obaveza, preuzima iste, istrajan je,

pažljiv i savestan; toleriše mnoštva, raznovrsnosti, razlike, prepoznaje konflikte, koliko je moguće pravi balans između praktikovanja prava i preuzimanja odgovornosti i rešava konflikte na socijalno prihvatljiv način, prihvata greške i razlike; traži procedure, traži konsenzus, prihvata odluke većine, toleriše manjine, promovise ohrabrenje, pokazuje veru i hrabrost; da naglašava grupnu odgovornost, razvija fer norme, zajednička interesovanja i potrebe, teži zajedničkim pristupima, zadacima (Isto, 2006). Ukoliko sastavimo ove dve liste, dobićemo željene ishode obrazovanja za prava deteta i interkulturalnog obrazovanja u pogledu stavova koje želimo da izgradimo kod učenika i znanja i veština koje želimo da učenici imaju. Dalje, ako ove ishode uporedimo sa Zakonom definisanim principima, ciljevima, ishodima i kompetencijama obrazovanja u Srbiji, primetićemo da one korespondiraju u mogo čemu, iz čega dalje sledi da obrazovanje za prava deteta značajno doprinosi ostvarivanju istih.